

Jubileji – Jubilees

Ob sedemdesetletnici Damijana Guština

Zgodovinarji, ki živimo od preučevanja časa in preteklosti, smo prav tako podvrženi njegovemu minevanju – staranju. Tudi mi imamo svojo poklicno preteklost, ki jo zaznamujeta naše delo in prispevek k razumevanju zgodovine. Čeprav pogosto pravimo, da je zgodovina učiteljica življenja, je to bolj fraza kot resnica, saj se iz zgodovine redko kaj naučimo, četudi se zgodovinarji trudimo, da bi bilo drugače. To je naše poslanstvo, ki ga z zanosom uresničuje tudi dr. Damijan Guštin. Ko čas mine in postane preteklost, ta preide v domeno zgodovinopisja – tudi za posameznika, celo za zgodovinarja samega. Zato ob njegovi sedemdesetletnici ta zgodovinarski zapis o zgodovinarju dr. Damijanu Guštinu, ki s svojim delom bogati naše vedenje o preteklosti.

Začnimo z nekaj neizpodbitnimi dejstvi o jubilarantu. Damijan Guštin se je rodil 31. oktobra 1955 v Postojni, v porodnišnici, ki je najbližja njegovemu domačemu kraju Šepuljam. Kot pravi Kraševac – z vsemi stereotipnimi vrlinami in posebnostmi te oznake – prihaja iz območja tržaškega Krasa, znanega po vinogradih, iz grozdja katerih nastaja kraški teran, in po pršutarni podjetja Kras. Damijan se ljubiteljsko, a na visoki ravni ukvarja z vinogradništvom, prideluje teran. Kot zgodovinar in vinogradnik deluje z znanjem, zavzetostjo, strastjo in razumom, kar se odraža v odličnih rezultatih tako na področju zgodovinopisja kot pri pridelavi terana. Preverjeno in potrjeno!

Osnovno šolo je obiskoval v Tomaju in Dutovljah, gimnazijo pa v Postojni. Po maturi leta 1974 se je vpisal na študij zgodovine in sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je junija 1979 diplomiral na obeh smereh. Na Oddelku za zgodovino je diplomsko nalogo posvetil kranjskemu deželnemu zboru v letih 1908–1914.

Znanstvenoraziskovalno pot je začel ubirati nekaj mesecev po diplomi, februarja 1980, ko se je zaposlil na takratnem Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (od 1988 Inštitut za novejšo zgodovino). Glede raziskovalnega področja se je osredotočil na obdobje druge svetovne vojne, vendar je zaradi potreb zgodovinopisja in zaradi lastnega zanimanja sčasoma začel raziskovati tudi druge vojne 20. stoletja, ki so vplivale na Slovence, kot so prva svetovna vojna - imenovana tudi Velika vojna -, vojaško dogajanje na Koroškem po njej in t. i. desetdnevna vojna leta 1991 ob slovenskem pretrganju političnih in pravnih vezi z Jugoslavijo. Kot »vojaški« zgodovinar je na Fakulteti za družbene vede več let predaval vojaško zgodovino ter zgodovino vojaštva in vojskovanja za študij obramboslovja.

V okviru zgodovine druge svetovne vojne na Slovenskem se je posvetil raziskovanju in predstavljanju njenega vojaškega vidika, ne le dogajanja in dejavnosti

partizanskih enot, uspehov in neuspehov ter junaštev, temveč širše – njihove organiziranosti, strukture in izzivov, ki so neločljivi del vojaštva in vojskovanja. Kot eden redkih, če ne kar edini, je k zgodovini partizanstva pristopal na takšen analitični način, s čimer je vojaški zgodovini dodal novo razsežnost in podobo.

Damijan Guštin je poklicno »militarist«, ne pa tudi po prepričanju. Čeprav ima vojsko rad. Kot zgodovinar. Vojaštvo in vojska ga očitno privlačita kot zgled urejenega, sistematičnega in premišljenega delovanja – vrednot, ki se tesno ujemajo z njegovim značajem. Je namreč natančen, dosleden, organiziran, redoljuben in discipliniran. Pravi vojak kot se šika. Brez švejkovstva. Prav ta temeljitost ga je včasih celo zavirala: z objavo že dokončanih besedil je odlašal, ker je menil, da ni zajel vsega gradiva ali ga miselno dovolj predelal. V svoji želji po popolnosti zna biti samemu sebi ovira, saj je pri presoji dela pogosto nepopustljivo zahteven, mestoma tudi nekoliko dlakocepski. Sebi oziroma svojemu delu v škodo.

Poleg vojaške zgodovine druge svetovne vojne, s poudarkom na slovenski partizanski vojski, zlasti njenih začetkih, se je v svojem znanstvenoraziskovalnem delu posvečal (in se še vedno) tudi vojaški zgodovini drugih obdobij slovenske preteklosti v 20. stoletju. Obravnaval je prvo svetovno vojno, še posebej pa vojaški spopad za Slovenijo oziroma »desetdnevno vojno« – poimenovanje, ki je hkrati posrečeno in tudi ponesrečeno. O tem je napisal vrsto znanstvenih člankov in knjig, s katerimi osvetljuje vojaški vidik slovenskega osamosvajanja v začetku devetdesetih let, ter si s tem pridobil položaj nekakšnega pionirja zgodovinopisja tega obdobja.

Eno od del iz Guštinovega osamosvojitvenega opusa je študija o dogodkih na mejnem prehodu Holmec konec junija 1991, kjer je prišlo do oboroženega spopada med slovenskimi miličniki in vojaki JLA, v katerem sta bila ubita dva miličnika. Knjiga *Boj na Holmcu, 27.–28. junij 1991 in Koroška v vojni za obrambo neodvisnosti Republike Slovenije* (Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, 2006, 80 str., ilustr.), ki jo je napisal skupaj z Vladimirjem Prebiličem (njegovim doktorandom), temelji na kritični analizi pripovedi udeležencev. Študija osvetljuje junaške in tragične dogodke slovenske osamosvojitvene vojne ter predstavlja zgleden primer zgodovinske raziskave vojaških vidikov osamosvojitve, ki kljub izhodišču v spominih ni spominski zapis. Guštin je tudi soavtor monografije (skupaj z Vladimirjem Prebiličem in Urošem Svetetom) *Koroški boj za samostojno in neodvisno Slovenijo: 1989–1991* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018).

Svojo pot vojaškega zgodovinarja je začel z magistrsko nalogo *Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev* (519 strani), ki jo je maja 1987 zagovarjal na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani pod mentorstvom

dr. Toneta Ferenca. Mnogo let kasneje – leta 2021 – je izšla dopolnjena in poglobljena različica pod naslovom *Prva partizanska pomlad: razvoj slovenskih partizanskih čet leta 1942* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, zbirka Razpoznavanja/Recognitiones, 540 str.). To delo, ki predstavlja začetek Guštinovega ukvarjanja z vojaško zgodovino slovenskega osvobodilnega boja, je eden od recenzentov označil kot

»temeljno delo vojne zgodovine Slovencev iz zgodnjega obdobja upora med drugo svetovno vojno«, s čimer se je mogoče le strinjati. Guštin v tem svojem »pionirskem« delu – z vidika njegovega nastanka kot tematike in pristopa k njej – obravnava razvoj slovenskih partizanskih čet od poletja 1941 do oblikovanja prvih štirih brigad leta 1942. Zadnje poglavje posveča veliki italijanski ofenzivi od sredine julija do začetka novembra 1942, ki je skušala uničiti slovensko partizanstvo. Ofenziva je bila za partizane huda preizkušnja zaradi velikih izgub, tudi zaradi neustreznih vojaških taktičnih odločitev poveljnikov, ki niso bili vojaško izobraženi in so mnogokrat delovali instinktivno. Izstopa poglavje o strukturi borcev nekaterih enot slovenske partizanske vojske sredi leta 1942, kjer Guštin na podlagi originalnih seznamov analiziral spol, starost, čas vstopa med partizane, krajevni izvor in socialni status borcev. S tem je prikazal podobo slovenske partizanske vojske v začetnem obdobju, dopolnil pa tudi študijo Ivana Križnarja o socialnem (delavskem) in političnem (komunističnem) poreklu gorenjskih partizanov konec leta 1941. Guštinova študija natančno in poglobljeno obravnava spremembe v partizanski vojski od leta 1941 do 1942.

Damijan Guštin je s svojo raziskavo slovenske vojaške zgodovine, osredotočeno na partizansko vojsko, ki je izšla ob zaključku njegove »delovne aktivnosti« – čeprav, kot vemo, ostaja neverjetno dejaven tudi po upokojitvi –, pomembno obogatil slovensko vojaško zgodovinopisje. S študijo slovenskega partizanstva kot vojaške sile osvobodilnega gibanja je presegel zgolj opisovanje, dodal poglobljeno presojo in s tem novo razsežnost ter vsebinsko oplemenitil zgodovino slovenskega vojaštva v 20. stoletju. To sem zapisal ob njegovi šestdesetletnici in tudi po desetih letih svoji sodbi nimam kaj dodati.

S tem je v zgodovinopisje o drugi svetovni vojni pri nas vnesel novo »dimenzijo«. V času, ko zanimanje za to obdobje v slovenskem zgodovinopisju usiha ali celo izginja, ostaja med redkimi slovenskimi zgodovinarji – ne govorim o t. i. parazgodovinarjih ali ljubiteljskih piscih in njihovem politizirajočem spreminanju zgodovine –, ki se še posvečajo tej temi. To počne Guštin na znanstven način, z uporabo metod in tehnik zgodovinopisne stroke, kar njegovo delo dela izjemno dragoceno.

O vojaških vidikih slovenskega osvobodilnega gibanja je napisal številne članke in monografije. V soavtorstvu z Martinom Premkom je izdal monografijo o partizanskih odredih na Notranjskem (*Notranjski odredi od maja 1942 do maja 1945*, Cerknica, 2004). Napisal je tudi krajšo monografsko predstavitev Ljubljanske brigade (Ljubljana, 2003). V več knjigah je obravnaval ustroj in bojevanje partizanske vojske. Kot vodilni avtor je sodeloval pri monografiji o Jaki Avšiču (*Jaka Avšič: vojak, častnik in general petih vojska, vedno Slovenec*, Ljubljana, 2008). V obsežnem znanstvenem pregledu *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005), ki smo jo pripravili raziskovalci Inštituta za novejšo zgodovino, je pokrtil vse vojaške teme tega obdobja. Vojaško dejavnost osvobodilnega gibanja je obdelal tudi v *Slovenski kroniki XX. stoletja* (Ljubljana: Nova revija, 1995, 1996), kjer izstopa njegov prispevek s preglednico o pomembnih bojih slovenske partizanske vojske, ki prvič nazorno prikazuje

večje spopade in bitke partizanov z okupatorskimi enotami. Kot avtor ali soavtor je sodeloval tudi pri mnogih preglednih vojaških monografijah ter kot pisec gesel o vojaški zgodovini in represiji za *Enciklopedijo Slovenije*.

Prav tako je sodeloval pri monografiji *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005) in pregledni knjigi *Slovenija v vojni: 1941–1945* (Ljubljana: Modrijan, 2017), ki temelji na italijanskem izvirniku, napisanem za italijanski knjižni trg (*La Slovenia durante la seconda guerra mondiale* (Udine: Istituto friulano per la storia del movimento di liberazione, 2012)). V obeh delih je njegov prispevek osredinjen na vojaško zgodovino in prikaz nasilja okupatorjev nad Slovenci med drugo svetovno vojno.

Guštin je slovensko vojaško zgodovino 20. stoletja predstavljal na znanstvenih srečanjih v tujini, zlasti na tistih, kjer so se srečevali vojaški zgodovinarji iz različnih držav. Od leta 2007 je vsako leto sodeloval z referatom, ki ga je pripravil v soavtorstvu z Vldimirjem Prebiličem, na kongresih *International Commission for Military History* ter v okviru stalne skupine za vojaško zgodovino *Euroatlantic Conflict Studies Working group of the Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*.

Drug pomemben raziskovalni fokus Damijana Guština je nasilje v vojni, še posebej represija okupatorskih oblasti, policije in sodstva nad Slovenci med vojno. To temo je poglobil v doktorski disertaciji *Prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih: vloga zaporov v okupacijski politiki, položaj jetnikov in raznolikost razmer v položaju političnih jetnikov in kriminalcev* (500 strani), ki jo je zagovarjal aprila 1999 na Filozofski fakulteti v Ljubljani pod mentorstvom dr. Toneta Ferenc in somentorstvom dr. Milana Ževarta. Dopolnjena je izšla kot monografija *Za zapahi: prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941–1945* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, zbirka Razpoznavanja/Recognitiones, 472 str.). V njej je analiziral odvzemanje svobode med vojno in okupacijo ter ravnanje okupatorskih oblasti. Poudarek je na zaporih na slovenskem ozemlju. Z zgodovinoopisno metodo je osvetlil zapore kot ključne ustanove »materializacije represije države«, razkril njihove pravne okvire, število in strukturo zapornikov, njihovo življenje ter vpetost v širša družbena razmerja. Prikazal je ključne podatke o okupatorskih zaporih, ki so pogosto delovali v stavbah nekdanje jugoslovanske države, od pravnih podlag za zapiranje do razmer in življenja zapornikov za zapahi.

Ni pa se omejil le na preučevanje represije okupatorjev nad Slovenci, temveč je raziskoval nasilje vseh vpletenih strani v drugi svetovni vojni. Analiziral je pravne temelje partizanskega sodstva in povojni pregon vojnih hudodelstev v Sloveniji, ko so hitro organizirani sodni procesi pred vojaškimi sodišči obravnavali zajete pripadnike okupacijskega aparata in njegove domače sodelavce. Predstavil je organizacijo in delovanje Komisije za preučevanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev, ustanovljene februarja 1944 na zasedanju SNOS, ki je že v času vojne dokumentirala zločine okupatorjev in njihovih sodelavcev (takrat imenovanih pomagači, danes pa kolaboranti) v Sloveniji, v skladu z zavezniškimi priporočili za ugotavljanje in kaznovanje vojnih zločinov. Poleg tega se je ukvarjal tudi z drugimi vidiki osvobodilnega gibanja, kot je denarništvo, in tako razširil razumevanje teh tem.

Guštin je z nekaterimi raziskovalnimi temami oral ledino, saj je z drugačnim pristopom in interpretacijo nadgradil zgodovinsko podobo slovenskega partizanstva. Njegove analitičnost, sistematičnost in preglednost so vojaški zgodovini druge svetovne vojne pri nas dodale novo dimenzijo, ki presega zgolj opisovanje dogodkov in junaštev, ne da bi zmanjševala njihov pomen. S tem delom se uvršča med vidnejše zgodovinarje tega obdobja, še posebej na področju vojaške zgodovine, ki ostaja njegova raziskovalna »ljubezen«.

Poleg predanega raziskovalnega dela na Inštitutu za novejšo zgodovino je vodil dva ciljna raziskovalna projekta s področja vojaške zgodovine ter projekt Manevrska struktura Narodne zaščite v organih za notranje zadeve. V okviru slednjega je nastala monografija *Prikrita modra mreža: organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSNZ leta 1990* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2010), katere pripravo je usmerjal in zanjo prispeval članek *Projekt MSNZ – slovenske obrambne sile v času in prostoru prelomnega leta 1990*.

Dr. Damijan Guštin je aktivno sodeloval v več uredniških odborih in pri urejanju številnih publikacij. Med letoma 1991 in 2008 je bil ključni sodelavec pisca tega zapisa pri urejanju znanstvene revije Inštituta za novejšo zgodovino *Prispevki za novejšo zgodovino*. Od leta 2008 do 2015 je kot direktor INZ deloval tudi kot glavni urednik te revije.

Zaradi svojega izjemnega raziskovalnega prispevka na področju vojaške zgodovine je bil leta 1996 povabljen k sodelovanju na Katedri za obramboslovje Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani. Sprva je deloval kot asistent, od leta 2000 pa kot docent in nosilec predmeta Vojaška zgodovina. Čeprav ni več vključen v pedagoško delo na Fakulteti za družbene vede, je v predavateljskem in pedagoškem delu užival. Študenti so radi izbirali teme iz vojaške zgodovine za diplomske naloge, kar je bila izgleda predvsem posledica Damijanovega navdušujočega pristopa k tej tematiki, ne pa domneve, da je bilo pri njem lažje diplomirati. Do svojih diplomantov je bil vedno odprt za nasvete, hkrati pa dosleden, natančen in strog ocenjevalec. Pod njegovim mentorstvom je nastalo več kot sto diplomskih nalog.

Dr. Damijan Guštin je enajst let (2008–2019) kot direktor Inštituta za novejšo zgodovino vodil to ustanovo skozi zahtevne čase gospodarske krize, svetovne in še posebej domače, ko je bila znanost oziroma raziskovalna dejavnost finančno podhranjena. Kljub temu je uspešno krmaril med Scilo in Karibdo izzivov ter ohranil delovanje inštituta. Z velikim trudom je reševal finančne težave, čeprav je bil uspeh odvisen od zunanjih dejavnikov, zlasti vladne politike in politikov. Zaradi Zakona za uravnoteženje javnih financ (zloglasnega ZUJF) je bil prisiljen upokojiti tri za slovensko zgodovinopisje ključne raziskovalce za raziskovalno področje, ki so ga »pokrivali«, saj mu je v nasprotnem primeru grozila kazen s strani države, njene oblasti. Prav tako je v času njegovega direktorovanja država INZ odvzela upravljanje t. i. Kazine v središču Ljubljane, kjer je inštitut deloval od ustanovitve leta 1959, in lastništvo prenesla na Univerzo v Ljubljani, ki je stavbo dodelila Akademiji za glasbo. Posledica tega je bila selitev inštituta iz Kazine. Guštin je uspešno poskrbel za selitev inštituta v nov »dom«.

Vodenje inštituta v teh razmerah nikakor ni bilo lahko, saj so zunanji dejavniki močno oteževali njegovo delo. In ga v veliki meri krojili.

Damijan s svojim raziskovalnim in pedagoškim delom nedvomno sodi med vidnejše zgodovinarje obdobja, ki ga preučuje, še posebej na področju vojaške zgodovine, ki mu je res ljuba. Njegov pristop je presegel preprosto prikazovanje partizanskega junaštva in žrtvovanja, saj je vojaško zgodovino obravnaval bolj analitično in realistično, pri čemer je dosledno upošteval preverjena ali preverljiva dejstva, kolikor je to v vojaški zgodovini, kjer vsaka stran nosi svojo resnico, sploh mogoče. Tudi kot zelo aktiven upokojenec ostaja predan zgodovinopisju, zlasti vojaški zgodovini druge svetovne vojne na Slovenskem, s poudarkom na osvobodilnem gibanju. Njegova energija in veselje do tega ostajata neizčrpna.

Ob jubileju kolegu in prijatelju čestitam ter mu želim obilo raziskovalnih uspehov in užitkov pri njihovem doseganju. Naj mu enako veselje prinaša tudi njegova neslužbena »ljubezen«, vinogradništvo, in naj mu trte dobro obrodijo!

Nazdravje!!!

Zdenko Čepič

France Kresal – devetdesetletnik

Obleževanje obletnic ima prav gotovo smisel in širši pomen. Ne samo zaradi jublanta, Franceta Kresala, ki je letos dopolnil devetdeset let. Pomen je širši, saj je to priložnost, da s pogledom nazaj podoživimo tudi leta, ki smo jih preživeli skupaj kot kolegi in seveda neizogibno kot ustanova, kot Inštitut za novejšo zgodovino. France je bil inštitutu zvest vso delovno dobo. V dolgih letih je tam prevzel marsikatero dolžnost, na primer direktorstvo v letih 1975–1979. Bil je tudi predsednik sveta inštituta in celo desetletje tudi vodja raziskovalnega oddelka. Soustvarjal je tudi inštitutsko revijo *Prispevki*, kot član uredništva ali kot njen večletni urednik, da ne omenjamo njegovega avtorskega sodelovanja. France je bil med začetniki ekonomske in socialne zgodovine v slovenskem zgodovinopisju. Bil je med tistimi, ki so s tihim delom prebijali meje ideološke rigidnosti v zgodovinopisju socialističnega časa. Prvenstveno ga je zanimalo, kako so ljudje služili za preživetje, kakšni procesi so omogočali zaposlovanje, kako so živeli in kakšen je bil njihov socialnovarstveni položaj. A France ni samo zgodovinar, zaradi blagega značaja je bil zelo prijeten sodelavec. Za svoje kolege je vedno našel čas in prijazno besedo. Znal je poslušati, in kar je pomembno, tudi slišati! Imela sva pogoste in dolge pogovore o gospodarski zgodovini, metodoloških vprašanjih, o načinih izogibanja prehitrim in všečnim sklepom ter nujnosti potrpežljivega, dolgoročnega in vztrajnega raziskovalnega dela. Če sem potreboval nasvet ali samo vsakodnevni pogovor, mi je bil vedno pripravljen prisluhniti. Pa ne samo to, takoj je ponudil kavo